

รัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ในประเพณีบุญบั้งไฟ*

POLITICAL SCIENCE AND PUBLIC ADMINISTRATION IN ROCKET FESTIVAL

ณรงค์ ภูเยียมจิตร์

Narong Phuyiamjit

เกียรติศักดิ์ ลาภสาร

Kiattisak Labsarn

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์โยธธ

Mahamakut Buddhist University Yasothon Buddhist Collage, Thailand

E-mail: worachet031973@gmail.com

บทคัดย่อ

บุญบั้งไฟนับว่าเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่ทรงคุณค่าทางศิลปะและวัฒนธรรมอย่างหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยครอบคลุมไปถึงประเทศเพื่อนบ้าน เช่น สปป.ลาว, กัมพูชา เป็นต้น โดยมีตำนานเรื่องเล่าที่มาจากนิทานวรรณกรรมพื้นบ้าน “เรื่องพญาคันคาก” กับ “เรื่องผาแดงนางไอ่คำ” ซึ่งในนิทานวรรณกรรมพื้นบ้านดังกล่าวฯ ได้กล่าวขานถึงการที่นครรัฐ ผู้ปกครอง และประชาชนได้ร่วมกันจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟขึ้นเพื่อเป็นการบูชาพญาแถน (เทพวัสสกาล) เพื่อสามารถช่วยบันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล โดยเฉพาะทางการเกษตร และประเพณีบุญบั้งไฟได้เป็นมรดกอันล้ำค่าที่สืบทอดมาถึงคนรุ่นปัจจุบันจากวรรณกรรมดังกล่าวสะท้อนให้เห็นปรากฏการณ์การบริหารความขัดแย้งทางการเมือง การปกครองอีกรูปแบบหนึ่งนั่นเอง ถึงแม้วรรณกรรมจะมีเค้าโครงที่มาแตกต่างกัน แต่ก็มีจุดจบที่เหมือนกัน นั่นคือการทำสงครามทางการเมืองระหว่างกัน ผู้เขียนมองว่าวรรณกรรมได้สะท้อนแนวคิดและรูปแบบทางการเมืองการปกครองในหลายประเด็น เช่น แนวคิดด้านการปกครองของผู้นำนครรัฐผ่านหลักธรรมทางพุทธศาสนา, แนวคิดเรื่องของอำนาจและที่มาแห่งอำนาจ, รูปแบบการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครอง, แนวคิดสัญญาประชาคม, แนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ, แนวคิดทฤษฎีว่าด้วยความขัดแย้งกับรูปแบบการแก้ไขความขัดแย้ง, แนวคิดการสมานฉันท์ทางการเมือง และการเคารพกติกาการตัดสินทางการเมืองของผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่า ส่วนประเด็นของสาระทางแนวคิด ความรู้เชิงการเมืองและการจัดการภาครัฐในวรรณกรรมเหล่านี้ นักวิชาการ นักการเมืองหรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องสามารถนำมาบูรณาการ

* Received 7 May 2020; Revised 22 May 2020; Accepted 12 June 2020

และประยุกต์ใช้ได้ไม่มากนักน้อยตามบริบทของสถานการณ์ทางการเมืองการปกครองระดับชาติ และระดับท้องถิ่น

คำสำคัญ: รัฐศาสตร์, รัฐประศาสนศาสตร์, ประเพณีบุญบั้งไฟ

Abstract

The Rocket festival (Bun Bangfai) is considered a cultural tradition that has values of art and culture in the northeast of Thailand including neighboring countries such as Lao PDR, Cambodia, etc. there are myths have stories from folk tales. the story of Phraya Kankak and the story of Pha Daeng Nang Ai. Kam in such folk tales spoke about the fact that the King and people had organized a merit – making ceremony for worshiping Phaya Thaen (The God who gave the rain) to give the rain and fall down to the right season and the merit – making tradition is inherited to the present generation. Although the literature has different layouts but there is the same end point as the political war between each other. The author views that the literature reflects the concepts and forms of political and governance in many issues, such as the administrative concepts of city leaders through Buddhist principles, Concepts of power and sources of power, The participation in politics and governance, Social contract, The concept of political reconciliation And respect for the rule of political decision of the superior. As for issues of conceptual content Political knowledge and government management in these literature, academics, politicians or those involved can be integrated and applied more or less according to the context of political situations, national and local government.

Keywords: Political Science, Public Administration, Rocket Festival

บทนำ

ประเพณีบุญบั้งไฟ นับเป็นอีกประเพณีหนึ่งในภาคอีสานรวมไปถึงประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและกัมพูชาโดยมีตำนานมาจากนิทานวรรณกรรมพื้นบ้านเรื่อง “พญาคันคาก” กับ “เรื่องผาแดงนางไอ่” ซึ่งในวรรณกรรมดังกล่าวได้กล่าวถึงการที่ชาวเมืองได้จัดงานประเพณีบุญบั้งไฟขึ้นเพื่อเป็นการบูชา “พญาแถน หรือ เทพวัสสกาล” ซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อว่ามีหน้าที่คอยดูแลให้ฟ้าฝนตกถูกต้องตามฤดูกาลและมีความชื่นชอบไฟเป็นอย่างมาก หากหมู่บ้านใดไม่จัดทำกรจัดงานบุญบั้งไฟบูชา ฟ้าฝนชลธารก็自然不会ตกถูกต้อง

ตามฤดูกาล อาจก่อให้เกิดภัยพิบัติกับหมู่บ้านได้ อนึ่ง การจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟของชาว จังหวัดยโสธร ก็ได้รับการสนับสนุนจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ในการประชาสัมพันธ์งานประเพณีบุญบั้งไฟให้เป็นที่รู้จักแก่ชาวไทยและชาวต่างประเทศตั้งแต่ ปี 2523 เป็นต้นมา นอกจากนี้ เมื่อศึกษาเปรียบเทียบกับพื้นที่ในบริบทที่ใกล้เคียงกัน พบว่า การจัดงานประเพณีบั้งไฟในอดีตของบรรพบุรุษและในสมัยปัจจุบันนี้ จังหวัดร้อยเอ็ด มีการอนุรักษ์ประเพณีดั้งเดิมสืบเนื่องต่อกันมาอย่างยาวนานและคงความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว โดยเฉพาะที่อำเภอสุวรรณภูมิ มีการจัดงานในทุกวันเสาร์ – วันอาทิตย์ในสัปดาห์แรกของเดือน มิถุนายนของทุก ๆ ปี ซึ่งเป็นงานที่มีบั้งไฟสวยงามขนาดใหญ่มากที่สุด เช่น ลายศรีภูมิหรือ ลายกรรไกรตัด รวมทั้งมีขบวนพ็อนรำที่งดงามมาก ส่วนที่อำเภอพนมไพร ก็ได้มีการจัดงาน ประเพณีบุญบั้งไฟที่ยิ่งใหญ่ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 7 ของทุก ๆ ปี ตามรูปแบบของประเพณี ดั้งเดิมโดยมีการจุดบั้งไฟถวายมากที่สุดในประเทศ ในแต่ละปีจะมีบั้งไฟหมื่น บั้งไฟแสน และ บั้งไฟล้าน รวมกันมากกว่า 1,000 บั้ง และอีกหนึ่งแห่งหนึ่งที่น่าสนใจคืองานบุญบั้งไฟทะเลล้าน บ้านกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งเป็นชุมชนชาวภูไทชาวเก่าแก่ ได้ก่อตั้ง หมู่บ้านมาประมาณ 150 ปี เป็นบั้งไฟที่ขึ้นในแนวนอนที่เรียกว่า “ทะเล” และเป็นต้นแบบของ ทะเลแห่งแรกของไทย เทศกาลจุดทะเลนี้ จะจัดขึ้นในวันเสาร์และอาทิตย์ในสัปดาห์ที่ 3 ของเดือนพฤษภาคมของทุก ๆ ปี (วิกิพีเดีย, 2562)

ตำนานพญาคันคาก

เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าถือชาติกำเนิดเป็นพญาคางคก ได้อาศัยอยู่ใต้ร่มโพธิ์ใหญ่ในเมือง พันทุมวดี พญาเถน (เทพเจ้าแห่งฝน) ได้โกรธเคืองโลกมนุษย์เป็นอย่างมาก จึงแกล้งไม่ให้ ฝนตกนานถึง 7 เดือน ทำให้เกิดความลำบากยากแค้นอย่างแสนสาหัสแก่มวลมนุษย์ สัตว์และพืช จนกระทั่งพากันล้มตายเป็นจำนวนมาก พวกที่แข็งแรงก็รอดตายและได้พากันมา รวมกลุ่มได้ต้นไม้ใหญ่กับพญาคางคก สรรพสัตว์ทั้งหลายจึงได้หารือกันเพื่อจะหาวิธีการปราบ พญาเถนที่ประชุมได้ตกลงกันให้ “พญานาคี” ยกทัพไปรบกับพญาเถน แต่ก็ต้องพ่ายแพ้ จากนั้นจึงให้ “พญาต่อแตน” ยกทัพไปปราบ แต่ก็ต้องพ่ายแพ้เช่นกัน ทำให้พวกสรรพสัตว์ ทั้งหลายเกิดความท้อถอยหมดกำลังใจและสิ้นหวังได้แต่รอวันตายในที่สุด “พญาคางคก” จึงขอ อาสาที่จะไปรบกับพญาเถน จึงได้วางแผนในการรบโดยให้ปลวกทั้งหลายก่อจอมปลวกขึ้นไป จนถึงเมืองพญาเถน เพื่อเป็นเส้นทางให้บรรดาสรรพสัตว์ทั้งหลายได้เดินทางไปสู่เมืองพญา เถน ซึ่งมีมอด แมลงป่อง ตะขาบ สำหรับมอดได้รับหน้าที่ให้ทำการกัดเจาะด้ามอาวุธที่ทำด้วย ไม้ทุกชนิด ส่วนแมลงป่องและตะขาบให้ซ่อนตัวอยู่ตามกองฟืนที่ใช้หุงต้มอาหาร และอยู่ตาม เสื้อผ้าของไพร่พลพญาเถนทำหน้าที่กัดต่อย หลังจากวางแผนเรียบร้อยแล้ว กองทัพพญาคางคกก็ เดินทางเพื่อปฏิบัติหน้าที่การรบ มอดทำหน้าที่กัดเจาะด้ามอาวุธ แมลงป่องและตะขาบก็กัดต่อย

ไพร่พลของพญาแสนเจ้าปด ร้องระงมจนกองทัพระส่ำระสาย ในที่สุดพญาแสนจึงได้ยอมแพ้และตกลงทำสัญญาสงบศึกกับพญาคองค ดังนี้ 1) ถ้ามวลมนุษย์จุดบั้งไฟขึ้นสู่ท้องฟ้าเมื่อใด ให้พญาแสนสั่งให้ฝนตกในโลกมนุษย์ 2) ถ้าได้ยินเสียงกบ เขียดร้อง ให้รับรู้ว่าฝนได้ตกลงมาแล้ว และถ้าได้ยินเสียงสนุ (เสียงธนูหาวของว้าว) หรือเสียงโหวด ให้ฝนหยุดตกเพราะจะเข้าสู่ฤดูเก็บเกี่ยวข้าว หลังจากที่ได้สัญญากันแล้ว พญาแสนจึงได้ถูกปล่อยตัวไปและได้ปฏิบัติตามสัญญาตามฉบับนี้ (ทัชชัย ดวงมื่น, 2562)

ตำนานผาแดงนางไอ่

พญาขอมผู้ครองนครเอกราชมีพระธิดาชื่อว่า “ไอ้คำ” ซึ่งผู้ที่มีรูปร่างหน้าตาสวยงามมาก นางไอ้คำเป็นที่ต้องตา ต้องใจของชายหนุ่มทั้งในมหานครเอกราชและเมืองอื่น ๆ เจ้าชายเมืองต่าง ๆ ก็หมายปองอยากจะได้นางไอ้คำมาเป็นคู่ครอง และหนึ่งในก็คือ “ท้าวผาแดง” พอทราบข่าวถึงความงามก็เกิดความยินดี หลงใหลอย่างรุนแรง จนไม่สามารถจะทนอยู่ได้ จึงเดินทางมาพร้อมทหารคนสนิท ท้าวผาแดงได้ส่งสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ไปฝากให้นางไอ้คำ เพื่อผูกความสัมพันธ์โดยให้ทหารสนิทช่วยเป็นสื่อผ่านนางสนมใกล้ชิดและทุกครั้งที่นางไอ้คำรับสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ สนมคนสนิทก็จะพรรณนาถึงความสง่างามของท้าวผาแดงให้นางไอ้คำฟังจนนางเกิดความสนใจและหลงรักท้าวผาแดงในที่สุด ทั้ง ๆ ที่ทั้งสองคนไม่เคยได้เห็นกันมาก่อน ในที่สุดด้วยแผนการของพ่อสื่อ – แม่สื่อทำให้ทั้งคู่ได้พบกัน แต่ทั้งคู่ก็ต้องจากกันเพียงแค่ออนคินเท่านั้น เพราะทั้งคู่ต่างลักลอบพบกัน ท้าวผาแดงได้ให้คำมั่นสัญญาว่าจะกลับมารับนางไอ้คำไปเป็นชายาอย่างแน่นอน พอเข้าสู่เดือน 6 พญาขอมป่าวประกาศไปยังเมืองต่าง ๆ ให้มีการจุดบั้งไฟ โดยการได้ครองเมืองและนางไอ้คำไปเป็นรางวัล และกำหนดเอาวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 เป็น “วันงานบุญบั้งไฟ” มีบั้งไฟจาก 2 เจ้าเมือง คือ “พญาฟ้าแดด – พญาเชียงเหียน” และอีก 1 เจ้าชาย คือ “ท้าวผาแดง” ได้นำบั้งไฟมาเข้าแข่งขันประลองชิงชัยกันในวันนั้น

กล่าวถึง “ท้าวภักดิ์” เป็นนาคหนุ่มอีกตนหนึ่งที่ได้ยินคำเล่าลือถึงความงามของนางไอ้คำ และมีความใฝ่ฝันมานานแล้ว เมื่อทราบข่าวว่ามีการแข่งขันจุดบั้งไฟก็ออกจากนาคพิภพกับบริวารจำนวนหนึ่ง ได้แปลงร่างเป็น “กระรอกเผือก” ติดตามขบวนแห่บั้งไฟก็เพื่อต้องการจะยลโฉมนางไอ้คำ ทุกคนต่างใจจดใจจ่อที่จะเห็นการจุดบั้งไฟและคอยลุ้นว่าบั้งไฟของใครจะชนะและได้นำไอ้คำไปครอง ซึ่งการจุดบั้งไฟในครั้งนั้น พญาขอมเจ้าเมืองได้มีเดิมพันกับท้าวผาแดงว่าถ้าหากบั้งไฟของท้าวผาแดงชนะบั้งไฟของพญาขอมได้ จึงจะได้นำไอ้คำไปเป็นคู่ครอง ปรากฏว่าบั้งไฟของพญาขอมพระบิดาของนางไอ้คำมีอาการ “ซุ” ไม่ขึ้นจากฐานจุด ส่วนบั้งไฟของท้าวผาแดงแตกกระเบิดคาฐานจุด มีแต่บั้งไฟของท้าวฟ้าแดด เจ้าเมืองฟ้าแดดสงยางกับบั้งไฟของพญาเชียงเหียนที่ตะบึงขึ้นสู่ท้องฟ้านานถึง 3 วัน 3 คืน จึงตกลงสู่พื้นดิน ผลการตัดสินการแพ้ – ชนะการแข่งขันในครั้งนั้นไม่มี ทั้งนี้เพราะท้าวพญาทั้งสองมีศักดิ์เป็นอา

และเป็นลูกของนางไอ่คำ จึงไม่มีการยกธิดาไอ่คำให้กับผู้ใด ทั้งท้าวผาแดงและนางไอ่คำต่างก็ผิดหวังในการแข่งขันในวันนี้ แต่ก็ไม่สามารถบอกความจริงได้ ต้องจำใจฝืนกลับไปสู่เมืองของตน เพื่อหาโอกาสหนทางอื่นอีกต่อไป

ท้าวภักดิ์ เมื่อกลับสู่ภาคพิภพแล้วก็มีความรักจนไม่สามารถอดทนได้ จึงได้ลักลอบออกจากเมืองบาดาล โดยแปลงร่างเป็นกระรอกน้อยดังเดิม แต่ครั้งนี้เขวนกระดิ่งน้อยเดินไปมาอยู่ข้างหน้าต่าง นางไอ่คำเห็นกระรอกเผือกตัวน้อยเขวนกระดิ่งทองเดินไปมาด้วยท่าทางน่ารัก น่าเอ็นดู ก็คิดอยากได้ จึงสั่งให้หาคนล่อจับ แต่ก็ไม่มีใครจับได้ และกระรอกก็ยังเดินไปมาเหมือนกับการยั่วย ความคิดเอ็นดูก็กลับกลายเป็นความโกรธ นางไอ่คำจึงตัดสินใจให้นายพรานแม่นธนูยิงกระรอกทันที คราวนี้กระรอกเผือกเหมือนจะรู้ว่านายพรานเอาจริง จึงกระโดดหนีเดินไปตามต้นไม้ต่าง ๆ ทั่วนคร จากผลกระทบแต่ปางก่อนที่เคยเป็นคู่กันและแรงอธิษฐานแก้แค้นของนางไอ่คำในชาตินั้นตามทัน กระรอกเผือกผลอตัวมัวแต่กัดกินลูกมะเดื่อสุก ด้วยความหิวก็โดนลูกศรของนายพรานทะลุกลางลำตัวตื่นตระหนก ก่อนสิ้นใจตาย ท้าวภักดิ์ในร่างกระรอกเผือกได้อธิษฐานว่า “ขอให้ร่างกายของเราใหญ่โตเท่าช้างสาร เนื้อหนังของเราจงเพียงพอแก่การเลี้ยงดูผู้คนทั่วทั้งเมือง” สิ้นคำอธิษฐานก็ขาดใจตาย และร่างของกระรอกเผือกตัวน้อยกลับกลายเป็นกระรอกตัวใหญ่มหึมา นายพรานป่าวประกาศให้ชาวบ้านมาช่วยกันลาก เมื่อลากไปได้สักพักก็หมดแรงที่จะลากต่อไปได้อีก จึงพากันมาแสร้งเอื้อกระรอกเผือก ณ จุดนั้น (บริเวณบ้านท่าแร่ จังหวัดสกลนครในปัจจุบัน) แล้วแบ่งแจกจ่ายกันจนทั่วทั้งเมือง แม้แต่พระธิดาไอ่คำก็ได้รับส่วนแบ่งในครั้งนี้ด้วยเช่นกัน ยกเว้นแต่พวกแม่ม่ายที่ไม่ได้รับส่วนแบ่ง พญานาคราช พอทราบข่าวว่าลูกรักถูกลูกศรตาย แม้ที่สุดเนื้อก็ถูกชาวเมืองเหินแบ่งปันกันกินก็บันดาลโทสะอย่างรุนแรง จึงยกพลโยธานาคขึ้นสู่เอกเขษิธานคร เกิดเสียงกัมปนาทหวั่นไหว แผ่นดินได้ถล่มถลายกลายเป็นแผ่นน้ำไปทั่วทุกหนแห่ง ผู้ใดที่ได้กินเนื้อท้าวภักดีนาคคนผู้นั้นก็จมน้ำตายไปกับแผ่นน้ำ เมืองทั้งเมืองล่มสลายกลายเป็นหนองน้ำใหญ่คงเหลือไว้แต่บ้านของพวกแม่ม่าย ผู้ไม่มีโอกาสได้ลองลิ้มชิมรสเนื้อกระรอกเผือก (แม่ม่ายในสมัยนั้นจะถูกจัดกลุ่มทางสังคมที่ด้อยกว่าคนทั่วไป จนต้องไปตั้งบ้านเป็นกลุ่มเล็ก ๆ นอกชุมชน) จึงกลายเป็นเกาะแก่งหรือดอนท่ามกลางน้ำหนองหาน (จังหวัดอุดรธานี) จนทุกวันนี้

เมื่อท้าวผาแดงตายไปกลายเป็นผีก็มีความอาฆาตต่อพญานาคอยู่ไม่วาย ครั้นมีโอกาสเหมาะก็สั่งไพร่พลวิญญูณผีเตรียมตัวเดินกองทัพผีไปรบกับพวกพญานาคที่เมืองบาดาลให้หายแค้น ซึ่งผีท้าวผาแดงมีบริวารผีเป็นแสน ๆ การเดินทัพมีเสียงดังอีกทีกึกโครมปานแผ่นดินจะถล่มและได้รายล้อมเมืองบาดาลซึ่งเป็นเมืองของพญานาคไว้รอบด้าน และแล้วกองทัพทั้งสองก็เปิดศึกสงครามกัน ต่างฝ่ายต่างใช้อิทธิฤทธิ์รบกันนานถึง 7 วัน 7 คืน ผลของการรบไม่มีใครแพ้ ไม่มีใครชนะ ต่างฝ่ายต่างล้มตายกันเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะเหล่าพญานาคทั้งหลายล้มตายมากขึ้นทุกวัน ฝ่าย สุทโธนาคราช เห็นดังนั้น (ซึ่งตัวเองก็แก่ชราามากแล้ว) ด้วยความกังวลว่า

ฝ่ายตนจะแพ้และสูญพันธุ์แน่ ๆ หากรบกันยืดเยื้อต่อไปและไม่อยากทำกรรมต่อไปอีก เพราะต้องการไปเกิดในภพของพระศรีอารียเมตไตรย จึงรีบรุดไปขอร้อง “ท้าวสักกะเทวราช” ให้มาช่วยห้ามผีท้าวผาแดงและเหล่าผีจากเมืองมนุษย์ให้ด้วย เมื่อทรงทราบดังนั้น จึงได้สั่งให้ “ท้าวเวสสุวัณ” ให้มาห้ามศึกและตัดสินคดีความ เมื่อท้าวเวสสุวัณได้ทราบเรื่องที่เกิดขึ้นทั้งหมดแล้วนั้นก็ทรงทราบว่า เป็นเรื่องของกรรมเก่าที่ตามมาให้ผลในชาตินี้แน่นอน ซึ่งทั้งสองฝ่ายต่างก็มีเหตุผลพอ ๆ กัน ดังนั้น ท้าวเวสสุวัณจึงขอให้ทั้งสองฝ่ายเลิกรบต่อกันไป ไม่ต้องฆ่ากัน ให้มีเมตตาต่อกัน ให้รักษาศีลห้า ปฏิบัติธรรมและให้มีขันติธรรม ซึ่งทั้งผีท้าวผาแดงและศรีพญาสุทโธนาคราชเมื่อได้ฟังคำสั่งสอนแล้วต่างก็เข้าใจในเหตุผล ต่างฝ่ายต่างอนุโมทนาสาธุการแล้ว เหตุการณ์จึงยุติลงด้วยความเข้าใจอันดีต่อกันและอภัยกันในที่สุด (วิกิพีเดีย, 2562)

มุมมองด้านการรื้อสร้างประเพณีในยุคสมัยใหม่

ทัศนะของ Beck, U. et al. มองว่า จารีตประเพณีไม่ได้ผูกติดหรือเชื่อมโยงอยู่กับคุณค่าดั้งเดิมที่ตายตัวอีกต่อไป การจัดงานประเพณีต่าง ๆ เกิดจากการสร้างสรรค์ประเพณีใหม่ ของสังคม เป็นลักษณะของการรื้อสร้างประเพณีที่มีลักษณะการรื้อฟื้นประเพณีขึ้นมาใหม่ การทำให้ประเพณีคงอยู่และการสร้างกิจกรรมใหม่ขึ้นมา ทำให้เกิดประเพณีในรูปแบบใหม่ ซึ่งไม่ใช่ประเด็นของการไม่พูดถึงสังคมที่ไม่มีจารีตประเพณีอีกต่อไป วัฒนธรรมประเพณีถูกผลิต และผลิตซ้ำขึ้นมาใหม่ การทำความเข้าใจจารีตประเพณีนั้น อาจจะเริ่มมองจากแนวคิดเรื่องการ เป็นประเพณีประดิษฐ์ วัฒนธรรมประเพณีทั้งหลายล้วนถูกสร้างขึ้นมาจากเหตุผลต่าง ๆ นานา แต่ก็ไม่ได้จำเป็นต้องมองประเพณีว่าเกิดขึ้นเพียงในช่วงสมัยใหม่เท่านั้น มองย้อนกลับไปในอดีต ประเพณีต่าง ๆ ก็ล้วนถูกสร้างขึ้นมาจากสัมพันธ์กับอำนาจบางอย่าง ไม่ว่าจะเป็นประเพณีของ พระมหากษัตริย์ พระ หรืออื่น ๆ ก็เพื่อรับกับคนหรือกลุ่มคนดังกล่าว และสร้างอำนาจอันชอบธรรมมารองรับกับกฎเกณฑ์ของผู้กระทำการนั้น ๆ ไม่มีประเพณีใดที่เป็นเนื้อเดียวบริสุทธิ์ มันเป็นมายาคติที่เห็นว่าประเพณีเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ ในขณะที่มันมีการเปลี่ยนแปลง และเปลี่ยนรูปมาโดยตลอด ซึ่งก็คือรูปแบบของการประดิษฐ์สร้างและทำซ้ำขึ้นมาใหม่ นั่นเอง ลักษณะเด่นของประเพณีก็คือพิธีกรรมและการกระทำซ้ำ ซึ่งเป็นคุณสมบัติของกลุ่ม ชุมชน และส่วนรวม ปัจเจกจะเป็นผู้ปฏิบัติตามวัฒนธรรมประเพณีนั้น ๆ แต่วัฒนธรรมประเพณีไม่ใช่ สมบัติส่วนตัวของใคร เนื่องจากประเพณีเป็นสิ่งที่ฝังรากในสังคมมานานและถูกสร้างซ้ำ และบางอย่างก็เกิดเป็นสถาบันขึ้นมามันมีความพยายามร่วมกันจากภาคส่วนต่าง ๆ ในการ ปกป้องและรับเอาวัฒนธรรมเดิมมาใช้ ซึ่งแนวคิดนี้ก็คือความคิดพื้นฐานของนักอนุรักษนิยม (Beck, U. et al., 1994)

ส่วน Eric Hobsbawn & Terence Ranger มองว่า ประเพณีและวัฒนธรรมไม่ได้มี ลักษณะเป็นเนื้อเดียวกัน ต่างก็เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมากกว่าที่จะเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ

สิ่งประดิษฐ์เหล่านี้ถูกใช้ในแง่มุมของอำนาจและไม่ได้มีแต่ไหนแต่ไรมา สิ่งทั้งหลายคนกล่าวถึงวัฒนธรรมประเพณีว่าล้วนเป็นสิ่งที่มีความมั่นคงมานานนั้นล้วนเป็นความเข้าใจผิด (ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ และคณะ, 2554)

ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ และคณะ กล่าวว่า การเลียนแบบวัฒนธรรมตะวันตกหรือการนำเอาวัฒนธรรมบางอย่างมาปรับใช้ซึ่งได้เข้าไปปรับใช้วิถีชีวิตของคนร่วมสมัยมากกว่าการจัดงานแบบดั้งเดิมทั้งหมด การปรับเปลี่ยนของประเพณีแต่ละแห่งแต่ละยุคสมัยขึ้นอยู่กับบริบทที่แตกต่างกัน ปัจจัยด้านการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรท้องถิ่นและการสร้างกฎเกณฑ์ใหม่ ๆ และโดยเฉพาะความเข้มแข็งทางการเมืองท้องถิ่นมีส่วนอย่างมากในการผลักดันให้จัดประเพณีในแต่ละปี หากประเพณีนั้น ๆ เป็นที่เชิดหน้าชูตาของท้องถิ่นและส่งผลในเชิงประจักษ์ต่อการเลือกตั้งครั้งต่อไปด้วยแล้วก็ยิ่งมีการลงทุนในประเพณีดังกล่าวมากขึ้นด้วย ซึ่งความเปลี่ยนแปลงของประเพณีดังกล่าวทำให้ประเพณีในยุคสมัยใหม่ ถูกตั้งคำถามในการสูญสลายทางวัฒนธรรมหรือสภาวะการเสื่อมมนต์ขลังของมันซึ่งทำให้สังคมกำลังจะก้าวสู่ลักษณะของสังคมแบบหลังจารีตประเพณี (ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ และคณะ, 2554)

มุมมองด้านการรื้อสร้างประเพณีบุญบั้งไฟ

จากผลการศึกษาวิจัย เรื่อง “รื้อสร้าง: การเปลี่ยนแปลงของบุญบั้งไฟในยุคโลกาภิวัตน์” ได้แสดงทัศนะต่อการจัดงานบุญบั้งไฟในเมืองยโสธร พบว่า ในการจัดการประเพณีแบบสมัยใหม่ที่มีสถาบันในระดับท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม ได้ส่งผลต่อแนวคิดการสร้างวัฒนธรรมแบบใหม่ในรูปแบบที่เรียกว่า “การจัดการวัฒนธรรม” โดยหน่วยงานหลักได้กลายเป็นองค์กรผู้จัดการวัฒนธรรม และผู้นำชุมชนหรือชาวคุ้มต่าง ๆ เป็นเหมือนผู้จัดการวัฒนธรรม มีผู้สนับสนุน และการประชาสัมพันธ์ ระบบถูกแบ่งงานกันทำซึ่งเป็นระบบที่เข้ามาแทนที่การจัดการของชุมชนซึ่งเดิมเป็นผู้กระทำการหลักโดยแบ่งงานตามความเชี่ยวชาญหรือความถนัด แต่ภายใต้การร่วมมือของสถาบันต่าง ๆ ทั้งในและนอกพื้นที่ เช่น การแบ่งการตัดสินใจการประกวดสมัยใหม่ เทศบาลเป็นผู้รับผิดชอบ การประกวดกาพย์เห่ขวัญวัฒนธรรมจังหวัดเป็นผู้รับผิดชอบ มีหน่วยงานด้านการท่องเที่ยวเป็นพี่เลี้ยง และมีชาวคุ้มและอำเภอเป็นผู้รับผิดชอบขบวนแห่ มีการสร้างคุณค่าและมูลค่าเพิ่ม มีการจัดหาทุนและการขอรับการสนับสนุนอย่างเป็นระบบ เป็นต้น โดยได้มีการนำระบบสมัยใหม่มาใช้ในการจัดการวัฒนธรรมประเพณี ดังนี้ (ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ และคณะ, 2554)

1. การสร้างมาตรฐานและการจัดการความเสี่ยง เช่น การสร้างมาตรฐานในการจุดบั้งไฟให้ปลอดภัยที่สุด การประกันภัย เป็นต้น

2. การใช้ระบบการควบคุมผ่านการสร้างเกณฑ์ที่เป็นทางการในการจัดงาน เช่น การจัดระเบียบและการตั้งกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ภายใต้การกำกับดูแลขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

3. สถาบันใหม่กลายเป็นผู้เชี่ยวชาญทางวัฒนธรรม การเข้าไปกำกับ ดูแลและการบริหารจัดการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

4. การใช้ระบบตัวแทนเป็นการแสดงถึงศักยภาพและศักดิ์ศรี เช่น การจ้างขบวนแห่แทนการบริหารจัดการเองของชุมชน การจ้างบังไฟจากที่อื่นให้เข้ามาจัดการแทน

ชุมชนเมื่อมีมุมมองว่าชุมชนตนเป็นต้นแบบของวัฒนธรรมสมัยใหม่ซึ่งเริ่มเห็นได้จากการแบ่งตนเองว่า “ชาวชุมชนเมือง” และเรียกคนในพื้นที่รอบนอกว่า “ชาวบ้าน” และเห็นว่าการกิจกรรมชาวบ้านกับชาวเมืองย่อมแตกต่างกัน การเป็นวัฒนธรรมสมัยใหม่นี้เกิดจากการสะท้อนข้อคิดต่อการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจของชาวเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางสังคม เงื่อนไขและวิถีคิดของความเป็นสมัยใหม่ของชุมชนส่งผลต่อการสร้างสรรค์บุญบังไฟอย่างหลวม ๆ ไม่ได้ยึดติดอยู่กับรูปแบบเดิมอีกต่อไป การเรียนรู้ที่จะจัดงานบุญบังไฟภายใต้เงื่อนไข กฎเกณฑ์ ข้อจำกัดและความต้องการของแต่ละฝ่ายให้มากที่สุดทั้งภายใต้ความคิด เพื่อการสืบทอดของบุญบังไฟเพื่อสร้างและธำรงเอกลักษณ์ของตนไว้เพื่อความสนุกสนานผ่อนคลายหรือเพื่อการท่องเที่ยว

มุมมองด้านรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ในวรรณกรรมบุญบังไฟ

ตำนานพญาคันคาก

จากวรรณกรรมตำนานพญาคันคากที่แสดงผ่านความเชื่อ ความเคารพ นับถือศรัทธาของชาวอีสานที่เชื่อมโยงกับกิจกรรมการแสดงออกผ่านประเพณีบุญบังไฟนั้น ผู้เขียนมองว่าวรรณกรรมท้องถิ่นได้สะท้อนให้เราเห็นลำดับขั้นการปกครอง การเชื่อฟังผู้มีอำนาจ การต่อสู้เพื่อแย่งชิงอำนาจหรือแม้แต่รูปแบบการปกครอง ตำนานพญาคันคากได้แบ่งชนชั้นการปกครองจากระดับบนสู่ระดับล่าง เช่น ถ้ามวลมนุษย์จุดบังไฟขึ้นสู่ท้องฟ้าเมื่อใด ให้พญาแถนสั่งให้ฝนตกในโลกมนุษย์ ถ้าได้ยินเสียงกบ เขียดร้อง ให้รับรู้ว่ามีฝนได้ตกลงมาแล้ว ถ้าได้ยินเสียงสุนัขหรือเสียงโหวดให้ฝนหยุดตกเพราะจะเข้าสู่ฤดูเก็บเกี่ยวข้าว เมื่อมองในด้านนี้การปกครองจะสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับการจัดองค์การแบบระบบราชการ ของ Max Weber กลไกการบริหาร เป็นกลไกในการควบคุมและทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมระหว่างผู้นำและกลุ่มคนที่ถูกปกครอง กลไกการบริหารต้องมีรูปแบบที่เหมาะสมกับรูปแบบแห่งอำนาจที่ผู้นำในสังคมนั้นใช้อยู่ รูปแบบการใช้อำนาจในการปกครองบังคับบัญชา ตามแนวคิดของ Max Weber แบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ คือ

1. Charismatic Domination รูปแบบการใช้อำนาจเฉพาะตัวแบบอาศัยบารมีกลไกการบริหารที่ใช้คือ Dictatorship, Communal
2. Traditional Domination รูปแบบการใช้อำนาจแบบประเพณีนิยม
3. Feudal/Patrimonial (ระบบศักดินา/เจ้าขุนมูลนาย) รูปแบบการใช้อำนาจตามกฎหมาย (Legal Domination)

ส่วนการต่อสู้ช่วงชิงอำนาจทางการเมืองระหว่างพญาคัคคากับพญาแถนก็เป็นรูปแบบการช่วงชิงพื้นที่ทางการเมืองในการปกครองรัฐโดยมีการร้องทุกข์ด้านเกษตรกรรมหรือความต้องการฟ้าฝนชลธารเป็นปฐมเหตุของผู้ได้ปกครอง ส่วนรูปแบบการมีส่วนร่วมทางการเมืองนั้นจะปรากฏในรูปแบบการสงครามหรือการใช้ความรุนแรงเท่านั้น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Barber, J. D. ที่ได้แบ่งรูปแบบการมีส่วนร่วมทางการเมืองไว้ 2 ประการ คือ 1) การมีส่วนร่วมโดยตรง เป็นลักษณะที่ประชาชนเป็นผู้ดำเนินการปกครองตนเองโดยตรง เช่น การบริหารงาน การกำหนดนโยบาย และการตัดสินใจในการดำเนินงานด้วยตนเอง และ 2) การมีส่วนร่วมโดยทางอ้อม เป็นลักษณะที่ประชาชนเข้ามีส่วนร่วมแต่ไม่ได้เป็นผู้ดำเนินการปกครองด้วยตนเองโดยตรง (Barber, J. D., 1972) และสอดคล้องกับแนวคิดของ Almond, A. et al. ที่ได้จำแนกรูปแบบการมีส่วนร่วมทางการเมืองออกเป็น 2 รูปแบบใหญ่ ๆ ดังนี้ 1) รูปแบบตามธรรมเนียมปฏิบัติ เช่น การออกเสียงเลือกตั้ง การณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง และการจัดตั้งและการเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ 2) รูปแบบที่ไม่เป็นไปตามธรรมเนียมปฏิบัติ เช่น การยื่นข้อเรียกร้อง การเดินขบวน การใช้ความรุนแรงทางการเมือง และการปฏิวัติรัฐประหาร จะเห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมทางการเมืองในวรรณกรรมจะสอดคล้องกับแนวคิดของ Almond, A. et al. ในประเด็นรูปแบบที่ไม่เป็นไปตามธรรมเนียมปฏิบัติ (Almond, A. et al., 1966)

ส่วนประเด็นการยอมรับอำนาจจากการการตัดสินใจหรือการวินิจฉัยทางการเมือง การยุติความรุนแรงทางการเมืองที่เกิดจากการทำสงครามระหว่างพญาคัคคากับพญาแถน นั้นกลับเรียบง่ายเพราะความเคารพและการเชื่อฟังต่อผู้ที่มีอำนาจที่เหนือกว่า (พระอินทร์) ซึ่งนั่นก็คือคำตัดสินแบบยอมรับและรักษาคำมั่นสัญญาที่มีให้ต่อกันระหว่างผู้แพ้กับผู้ชนะ สงครามโดยมีสัญญาทางการเมืองและการส่งสัญญาณต่าง ๆ เพื่อทวงสัญญา เช่น การจุดบั้งไฟ แฉ่งเตียนในกรณีผู้นำ (พญาแถน) ละเลยการปฏิบัติหน้าที่บริหารราชการหรืออำนวยความสะดวกต่อผู้ใต้การปกครอง (ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล) และการแสดงถึงความพอเพียงต่อการตอบสนองความต้องการของผู้ปกครอง (เมื่อรู้ว่าฝนตกและปริมาณน้ำนั้นเพียงพอแล้วก็ให้ กบ เขียด อีงอ่าง คางคก ฯลฯ ร้องระงมเป็นสัญญาณให้รับรู้และหยุดทำการให้ฝนตกได้แล้ว)

จากวรรณกรรมดังกล่าวสะท้อนให้เห็นปรากฏการณ์การบริหารความขัดแย้งทางการเมืองการปกครองอีกรูปแบบหนึ่งนั่นเอง นักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยาเห็นว่า

“ความขัดแย้งเป็นผลผลิตของสิ่งแวดล้อมในทางสังคม” ส่วนนักเศรษฐศาสตร์เห็นว่า “ความขัดแย้งเป็นการศึกษาและการวิเคราะห์ถึงระหว่างผู้แสดงในรายการบางรายการที่หายากและมีคุณค่า (ทางวัตถุ) ส่วนนักรัฐศาสตร์เห็นว่า “เป็นสัมพันธภาพระหว่างอำนาจ อิทธิพล และอำนาจหน้าที่ เป็นพฤติกรรมทางสังคมมองที่การแบ่งอำนาจทางสังคมเกี่ยวกับอำนาจ กระบวนการตัดสินใจระหว่างสถาบันต่าง ๆ การเมืองระหว่างเอกชน กลุ่มและชาติ และสัมพันธภาพเช่นนั้นทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นระหว่างบุคคล (ระหว่างผู้ตัดสินใจด้วยกัน) สังคม (รัฐบาลระดับต่าง ๆ) และระบบ” (อรุณ รุ่งธรรม, 2526) Karl Marx เชื่อว่าความขัดแย้งและการเปลี่ยนแปลงเป็นของคู่กัน เป็นกฎพื้นฐานของชีวิต เป็นสภาพปกติของสังคม โดยความขัดแย้งเริ่มที่เศรษฐกิจซึ่งหลีกเลี่ยงได้ยาก แล้วจะนำไปสู่ความขัดแย้งทางสังคมและเชื่อในการใช้ความขัดแย้งเป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนสังคม การวิเคราะห์ของ Karl Marx ใช้ความขัดแย้งเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์สังคมโดยอยู่บนพื้นฐานของการศึกษาความขัดแย้งทางเศรษฐกิจ ทฤษฎีความขัดแย้งของ Karl Marx ได้อธิบายว่า สังคมเป็นอย่างไรและมีแนวทางในการเปลี่ยนสังคมเป็นอย่างไร ส่วน Georg Simmel มีแนวความคิดว่า ความขัดแย้งเป็นปฏิสัมพันธ์แบบหนึ่งที่เกิดขึ้นในกลุ่มสมาชิกที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน โดยเชื่อว่าความขัดแย้งระหว่างสองฝ่ายแสดงให้เห็นลักษณะความสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่าย โดยเป็นผลจากการที่มีความรู้สึกเข้าข้างตนเองมากกว่าเข้าข้างฝ่ายอื่น ความขัดแย้งมีอยู่ทุกองค์การซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของสังคม ผลของความขัดแย้งคือจะเกิดความกลมเกลียวภายในกลุ่ม แต่ความกลมเกลียวภายในกลุ่มหรือระหว่างกลุ่มก็จะเป็นต้นเหตุของความขัดแย้งด้วย Filley ได้เสนอกระบวนการของความขัดแย้งโดยแบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้ (พรนพ พุกกะพันธ์, 2542)

1. สภาพก่อนเกิดความขัดแย้ง เป็นลักษณะของสภาพการณ์ที่อาจปราศจากความขัดแย้ง แต่จะนำไปสู่การขัดแย้ง
2. ความขัดแย้งที่รับรู้ได้ เป็นการรับรู้จากสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นของฝ่ายต่าง ๆ ว่ามีความขัดแย้งเกิดขึ้น
3. ความขัดแย้งที่รู้สึกได้ โดยอาจมีความรู้สึกที่ถูกคุกคาม ถูกเกลียดชัง กลัว หรือไม่ไว้วางใจ
4. พฤติกรรมที่ปรากฏชัด อาจแสดงความก้าวร้าว การแข่งขัน การโต้เถียงหรือการแก้ปัญหา
5. การแก้ปัญหาหรือระงับความขัดแย้ง วิธีการแก้ไขความขัดแย้งมี 4 วิธี ได้แก่ 5.1) วิธีชนะ – แพ้ 5.2) วิธีแพ้ทั้งคู่ 5.3) วิธีการที่ทั้งสองฝ่ายเป็นผู้ชนะ และ 5.4) วิธีการแก้ไขปัญหาร่วมกันหรือแบบชนะทั้งคู่

ส่วน Johnson & Johnson มีแนวคิดว่าคุณคนมีความแตกต่างกันจึงใช้กลยุทธ์ในการจัดการความขัดแย้งโดยแต่ละคนมีรูปแบบการแก้ปัญหาเป็นของตนเอง สามารถเปลี่ยนแปลงการเรียนรู้และหาวิธีการใหม่ ๆ ที่มีประสิทธิภาพในการจัดการความขัดแย้งในภาวะขัดแย้งประเด็นหลักที่ต้องใส่ใจคือการบรรลุวัตถุประสงค์ส่วนตัว เมื่ออยู่ในภาวะขัดแย้งคนแต่ละคนจะมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างจากผู้อื่นและการรักษาสัมพันธภาพกับบุคคลอื่น ส่วนรูปแบบพฤติกรรมในการจัดการความขัดแย้งมี 5 แบบ คือ (ทฤษฎีความขัดแย้ง, 2562)

1. ลักษณะแบบ “เต่า” (ถอนตัว หดหัว) มีลักษณะหลักหนีความขัดแย้ง ยอมละวัตถุประสงค์และความสัมพันธ์ส่วนตัวโดยการหลีกเลี่ยงไม่เผชิญกับคู่กรณีจะไม่ตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อแก้ปัญหา

2. ลักษณะแบบ “ฉลาม” (บังคับ ชอบใช้กำลัง) เป็นการแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยใช้อำนาจตามตำแหน่ง คำนึงถึงเป้าหมายงานหรือความต้องการของตนเองมากกว่าความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงาน

3. ลักษณะแบบ “ตุ๊กตาหมี” (สัมพันธ์ภาพราบรื่น) เชื่อว่าความขัดแย้งหลีกเลี่ยงได้เพื่อเห็นแก่ความกลมเกลียว ยอมยกเลิกเป้าหมายเพื่อรักษาสัมพันธภาพอันดีไว้

4. ลักษณะแบบ “สุนัขจิ้งจอก” (ประนีประนอม แก้ปัญหาเฉพาะหน้า) จะคำนึงถึงเป้าหมายส่วนตนและสัมพันธ์ภาพกับบุคคลอื่นในระดับปานกลาง แสวงหาการประนีประนอมพร้อมและเต็มใจที่จะสละวัตถุประสงค์และสัมพันธ์ภาพบางส่วนเพื่อหาข้อตกลงร่วมกันที่ดี

5. ลักษณะแบบ “นกฮูก” (เผชิญหน้ากัน สุขุม) จะมองความขัดแย้งว่าเป็นปัญหาที่จะต้องแก้ไข ให้คุณค่าแก่เป้าหมายและสัมพันธ์ภาพ สิ่งที่ต้องการคือการบรรลุเป้าหมายของตนเองและผู้อื่น

บทสุดท้ายของวรรณกรรมที่แสดงปรากฏการณ์ทางการเมืองให้เห็น คือการสมานฉันท์ทางการเมือง ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีความขัดแย้ง ของ Filley และ Johnson & Johnson เมื่อมองมุมด้านความเป็นรัฐศาสตร์ในวรรณกรรมพญาคันคากที่สู้รบกับพญาแถนจนมีการบริหารจัดการความขัดแย้งในรูปแบบการเคารพกติกาทางการเมืองโดยการส่งสัญญาณทางการเมือง หรือการจุดบั้งไฟไปแจ้งเตือนให้ทราบถึงการตอบสนองความต้องการของกลุ่มผลประโยชน์หรือมวลมนุษยและสรรพสัตว์ที่ต้องการน้ำ และการส่งสัญญาณบอกถึงสวัสดิการภาครัฐที่ได้รับหรือฟ้าฝนชลธารพิชพันธัญญาหารที่เพียงพอโดยการให้กบ เขียด อึ่งอ่าง คางคก ฯลฯ ร้องระงมเป็นสัญญาณให้รับรู้และหยุดทำการให้ฝนตกได้แล้ว ผู้เขียนมองว่าสามารถเทียบเคียงกับทฤษฎีทางการเมืองอย่างหนึ่งที่เรียกกันว่า “สัญญาประชาคม” หรือ “Social contract” ของนักปรัชญาการเมืองได้ เช่น Thomas Hobbes, John Lock, และ Jean – Jacques Rousseau เป็นต้น

ตำนานผาแดงนางไอ่คำ

ส่วนวรรณกรรมเรื่อง “ผาแดงนางไอ่” ที่แสดงผ่านตำนานความรักของหญิงหนึ่งหญิงสองชาย ความโกรธแค้น พยาบาท และสงครามที่เชื่อมโยงผ่านประเพณีบุญบั้งไฟนั้น ผู้เขียนมีมุมมองในด้านรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ โดยการเทียบเคียงจากวรรณกรรมในประเด็นต่อไปนี้

การที่เจ้าผู้ครองนครเอกเขษีตาได้ออกประกาศไปยังเมืองอื่น ๆ ให้มีการจุดบั้งไฟแข่งขันโดยมีตำแหน่งเจ้าเมืองและได้นางไอ่คำเป็นเป็นเดิมพัน หากบั้งไฟของเจ้าเมืองหรือเจ้าชายใดขึ้นสูงไม่มีใครสู้ได้ โดยกำหนดเอาวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 เป็นวันงานบุญบั้งไฟนั้น ถือได้ว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่อรัฐอย่างเป็นทางการโดยผ่านกระบวนการแข่งขันด้านความสามารถในการผลิตบั้งไฟ ซึ่งมีเป้าหมายการได้ครองเมืองและได้ครองหญิงงามเป็นรางวัล หากใช้ความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจและการทหารแต่ประการใดเมื่อเปรียบเทียบระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับรูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐไว้ 3 รูปแบบ คือ 1) ความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอาจจะกระทำอย่างเป็นทางการโดยรัฐหรือตัวแทนที่ชอบธรรมของรัฐ 2) ความสัมพันธ์ที่แสดงออกในลักษณะของความร่วมมือหรือความขัดแย้ง และ 3) ความสัมพันธ์ในลักษณะเข้มข้น รุนแรง หรือห่างเหิน (วรเชษฐ์ โทอิน, 2557) การที่บั้งไฟของท้าวผาแดง เจ้าเมืองผาแดงสงายกับบั้งไฟของพญาเชียงเหียนที่ตะบิงขึ้นสู่ท้องฟ้านานถึง 3 วัน 3 คืน จึงตกลงสู่พื้นดิน รวมทั้งผลการตัดสินการแพ้ – ชนะการแข่งขันในครั้งนั้นไม่มี เพราะท้าวพญาทั้งสองมีศักดิ์เป็นอาและลุงของนางไอ่คำนั้น สะท้อนให้เห็นว่าการเมืองการปกครองในสมัยนั้นมีลักษณะแบบอุปถัมภ์หรือการเมืองแบบเครือญาตินั่นเอง ซึ่งได้สอดคล้องกับ สุจิตต์ วงษ์เทศ ที่กล่าวถึงประวัติศาสตร์แบบเครือญาติว่า อูษาคเนย์มีประวัติศาสตร์แบบบ้านที่เมืองน้องหรือเครือญาติอุปถัมภ์โดยสร้างเครือข่ายผ่านญาติ ผ่านการแต่งงาน หรือยกลูกสาวให้ผู้มีอำนาจที่เหนือกว่า กรณีตัวอย่าง กษัตริย์นครธม ยกลูกสาวให้พ่อขุนผาเมือง รัฐสุโขทัยเพื่อสร้างความสัมพันธ์แบบเครือญาติกับพระมหาจักรพรรดิแห่งรัฐอยุธยาและส่งลูกสาวสนมถวายพระชายาเชษฐาแห่งเวียงจันทร์ เป็นต้น (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2562)

ส่วนประเด็นการแก้แค้นของพญานาคราช ที่พอทราบข่าวว่ากังคินาคลูกรักถูกลูกศรตายอยู่บนเมืองเอกเขษีตา แม้ที่สุดเนื้อของกังคินาคก็ถูกพวกชาวเมืองเชือดเผื่อนแบ่งปันกันกิน ก็บันดาลโทสะอย่างรุนแรง จึงยกพลโยธานาคขึ้นสู่เอกเขษีตานครนั้น สะท้อนให้เห็นรูปแบบการใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Johnson & Johnson ในลักษณะแบบ “ฉลาม” (บังคับ ชอบใช้กำลัง) เป็นการแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยใช้อำนาจตามตำแหน่ง คำนึงถึงเป้าหมายงานหรือความต้องการของตนเองมากกว่า

ความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงานและความขัดแย้งดังกล่าวเป็นความขัดแย้งของผู้นำเท่านั้น โดยที่ผู้นำสร้างขึ้นมาเองหาใช่ความต้องการที่แท้จริงของผู้ใต้บังคับบัญชาแต่อย่างใดไม่

ส่วนการแก้แค้นของผีผาแดงโดยการนำทัพบริวารผีสู้รบกับพวกพญานาคที่เมืองบาดาลรบกันนานถึง 7 วัน 7 คืน ฝ่าย สุทโธนาคราช เจ้าเมืองบาดาลเห็นดังนั้นซึ่งตัวเองก็แก่ชรามากแล้วด้วยกังวลว่าจะแพ้และสูญเสียพันธุ์นาคแน่ ๆ หากรบกันยืดเยื้อต่อไปและก็ไม่อยากทำบาปทำกรรมต่อไปอีก เพราะต้องการไปเกิดในภพของพระศรีอริยเมตไตรย จึงรีบรุดไปขอร้องท้าวสกกะเทวราชหรือพระอินทร์ ผู้เป็นใหญ่ในสรวงสวรรค์ให้มาช่วยห้ามผีท้าวผาแดงและเหล่าผีจากเมืองมนุษย์ให้ด้วย เมื่อพระอินทร์ทราบดังนั้นท่านจึงได้สั่งให้ท้าวเวสสุวัณให้มาห้ามศึกและตัดสินคดีความ เมื่อท้าวเวสสุวัณได้ทราบเรื่องที่เกิดขึ้นทั้งหมดแล้วนั้น ก็ทรงทราบว่าเป็นเรื่องของกรรมเก่าที่ตามมาให้ผลในชาตินี้นั่นเอง ซึ่งทั้งสองฝ่ายต่างก็มีเหตุผลพอ ๆ กัน ดังนั้นท้าวเวสสุวัณ จึงขอให้ทั้งสองฝ่ายเลิกรบต่อกันไป ไม่ต้องฆ่ากัน ให้มีเมตตาต่อกัน ให้รักษาศีลห้า ปฏิบัติธรรม และให้มีขันติธรรมซึ่งทั้งผีท้าวผาแดงและศรีพญาสุทโธนาคราชเมื่อได้ฟังคำสั่งสอนของท้าวเวสสุวัณแล้วต่างก็เข้าใจในเหตุผล ต่างฝ่ายต่างอนุโมทนาสาธุการแล้วเหตุการณ์จึงยุติลงด้วยความเข้าใจอันดีต่อกันและอภัยกันในที่สุด

ฉากสุดท้ายของวรรณกรรมได้สะท้อนถึงการไกล่เกลี่ยทางการเมืองและการยอมรับฟังคำตัดสินของผู้ที่มีอำนาจสูงกว่า (ท้าวเวสสุวัณ) การไกล่เกลี่ยในวรรณกรรมแสดงถึงการสมานฉันท์ทางการเมือง ให้มีเมตตาต่อกัน ให้รักษาศีลห้า ปฏิบัติธรรมและให้มีขันติธรรม โดยไม่มีการลงโทษทางการเมืองเหมือนในปัจจุบัน การเคารพกติกาทางการเมืองที่สั่งให้ยุติโดยผู้มีอำนาจ การยอมรับวิธีการแก้ไขความขัดแย้งในลักษณะแบบ “นกฮูก” (เผชิญหน้ากัน สุขุม) จะมองความขัดแย้งว่าเป็นปัญหาที่จะต้องแก้ไข ให้คุณค่าแก่เป้าหมายและสัมพันธ์ภาพสิ่งที่ต้องการคือการบรรลุเป้าหมายของตนเองและผู้อื่น ซึ่งเป็นรูปแบบที่ฝ่ายสุทโธนาคราชได้นำมาใช้โดยการร้องเรียนให้ท้าวสกกะเทวราช (พระอินทร์) ผู้เป็นใหญ่ในสรวงสวรรค์ให้มาช่วยห้ามผีท้าวผาแดงและเหล่าผีจากเมืองมนุษย์

สรุป

จากการศึกษาวรรณกรรมตำนานที่เชื่อมโยงกับประเพณีบุญบั้งไฟทั้งสองเรื่องดังกล่าวฯ ผู้เขียนมองว่าในวรรณกรรมได้สอดแทรกแนวคิดทางการเมืองการปกครองหรือความรู้ที่เสนอผ่านทางรัฐศาสตร์และ รัฐประศาสนศาสตร์ในหลายประเด็นด้วยกัน เช่น แนวคิดด้านการปกครองของผู้นำนครรัฐ (พระราชา) ผ่านหลักธรรมทางพุทธศาสนา แนวคิดเรื่องของอำนาจและที่มาแห่งอำนาจ รูปแบบการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครอง สัญญาประชาคม แนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ แนวคิดทฤษฎีว่าด้วยความขัดแย้งและรูปแบบการแก้ไขความขัดแย้ง และแนวคิดการสมานฉันท์ทางการเมืองหรือการเคารพกติกาการตัดสินทางการเมือง

ของผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่า ถึงแม้จุดจบของวรรณกรรมทั้งสองเรื่องจะจบลงด้วยการทำสงครามกันและการตัดสินสมานฉันท์กันก็ตาม ผู้เขียนมองว่าวรรณกรรมพญาคันคากมีนัยยะที่สำคัญคือการบูชาไฟที่เป็นสัญลักษณ์ทางการเมือง ในประเด็นนี้ ผู้เขียนมองว่าประเพณีบุญบั้งไฟเป็นการนำไฟ (บั้งไฟ) เพื่อนำไปแลกกับน้ำ (ฟ้าฝนชลธารตกถูกต้องตามฤดูกาล) นั่นเอง บูรณาการและประยุกต์ใช้ได้ไม่มากนักน้อยตามบริบทของสถานการณ์ทางการเมืองการปกครองระดับชาติและระดับท้องถิ่น

เอกสารอ้างอิง

- ทัชชัย ดวงม้วน. (2562). ตำนานเรื่องพญาคันคาก. เรียกใช้เมื่อ 5 มิถุนายน 2562 จาก <https://sites.google.com/site/asdfgfgdsasdf/a>
- ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ และคณะ. (2554). รื้อสร้างประเพณี: การเปลี่ยนแปลงของบุญบั้งไฟ ในยุคโลกาภิวัตน์. วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง, 7(2), 27-48.
- พรนพ พุกกะพันธ์. (2542). การบริหารความขัดแย้ง. กรุงเทพมหานคร: ว.สกุลเพ็ชรการพิมพ์.
- วรเชษฐ์ ไทอิน. (2557). ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ: International Relationships. (พิมพ์ครั้งที่ 2). ยโสธร: สยามปริ้นตัง.
- วิกิพีเดีย. (2562). ตำนานผาแดงนางไอ่. เรียกใช้เมื่อ 1 มิถุนายน 2562 จาก <https://th.wikipedia.org>
- _____. (2562). ตำนานพระยาขันคาก. เรียกใช้เมื่อ 1 มิถุนายน 2562 จาก <https://th.wikipedia.org>
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2562). ระบบอุปถัมภ์มาจากการเมืองแบบเครือญาติทั้งในไทยและอุษาคเนย์. เรียกใช้เมื่อ 7 มิถุนายน 2562 จาก <https://www.matichon.co.th>
- อรุณ รุ่งธรรม. (2526). เทศบาลในสมัยพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่นกรมการปกครอง.
- Almond, A. et al. (1966). Comparative Politics: A development Approach. Boston: Little Brown.
- Barber, J. D. (1972). Citizen Politics. Chicago: Markham.
- Beck, U. et al. (1994). Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order. Cambridge: Polity Press.